

AHISKALI BEKTAŞI ŞEYHİ HIRMEN-DÂR ĞAMİZİ ALİ BABA'NIN ĞAMİZİ'L-ACÂİB'İ

Kenan MERMER*

Özet

Bu makalenin konusu, 19. Yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Ahiskalı Bektaşî Şeyhi Hirmen-dâr Ğamizî Ali Baba'nın eserlerinden biri olan *Ğamizî'l-Acâib*'dir. Ğamizî Ali Baba'nın bu eserinin dışında, *Ceride-i Ğavâmiz*, *Tercümân-nâme* ve *Münşeât* isimli eserleri de mevcuttur. *Ğamizî'l-Acâib* için modern bir isim düşünürsek, Giriht Hakikatler diyebiliriz. Ğamizî Ali Baba eserinde, anlaşılması zor hakikatleri sembolik bir âlemde açıklamaya gayret etmiştir. Makalenin amacı, bu sembolik âlemde önümüze çıkan anlam duraklarını kavrayabilmek ve bu kavrayış sayesinde eserin tamamını ve onun diğer eserlerini yine bu ölçekte anlamaya çalışmaktır. *Ğamizî'l-Acâib* mensur bir şathiye olarak değerlendirilebilir. Eser, on iki fasıldan oluşmaktadır. Fasıllar arasında kesin ve sürekli bir bağ yoktur. Genel itibarla bakıldığında, hakikati anlama noktasında, ehlullâhın övüldüğü ve ham sofunun yerildiği görülür. Bunun yanı sıra ruh ve nefis mücadelesi, üçler, yediler, on iki masum konu edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ğamizî Ali Baba, *Ğamizî'l-Acâib*, Bektaşilik, Şathiye, Hakikat

THE SHEIKH OF AHISCANIAN BEKTASHIAN HIRMENDAR GAMIZI ALI BABA'S BOOK GAMIZI'L-ACAIB

Abstract

The subject of this article is *Ğamizî'l Acaib*, the most important book written by the Sheikh of Ahiscanian Bektashian Hirmen-dâr Ğamizî Ali Baba who lived in the second half of XVIII century. Beside this book, Ğamizî Ali Baba has other three important works named *Ceride-i Gavamiz*, *Tercüman-name*, and *Münsheat*. Mysterious Truths can be given as a modern name to *Ğamizî'l-Acaib*. Ğamizî Ali Baba tried to explain those truths that seem so difficult to be figured out, with a surrealist perspective in his work. The purpose of this article is, being able to comprehend the meaning of Ğamizî Ali Baba's perspectives or his symbolic fields. By doing this, different viewpoints of his all works can be understood. *Ğamizî'l-Acâib* can be evaluated as a prosaic shathiya. It includes twelve chapters. There are no definite and permanent relationships among the chapters. When the book is examined generally, at the point of understanding the truth, being praised the saints or ehlullah, and being satirized crude pious can be seen. Additionally, the struggles between soul and selfishness/nafs; the thirds, sevens and twelve sinless constitutes the other topics of the book.

Keywords: Ğamizî Ali Baba, *Gamizî'l-Acaib*, Bektashism, Shathiya, Hakikat

* Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk-İslâm Edebiyatı, Sakarya/Türkiye,
kmermer@sakarya.edu.tr
DOI:10.12973/hbvd.70.119.

1. Giriş

Hakikatin anlaşılma çabası, hakikatin kendisi kadar önemli bir meseledir. Yol-yolcu ilişkisinde aktif olan yolcu olsa da, yolun da kendine has kıvrılışları ve görünüşleri vardır. Yolculuk çift yönlü bir hareketliliğe sahiptir. Yolcu yolda, yol da yolcuda bazı değişikliklere neden olur. Bu seyahatte, varılan nokta *son durak* değil; yalnızca bir durak olarak kabul edilmelidir. İnsanın var oluşuyla başlayan, hakikati arama yolculuğu her coğrafyada farklı isimler ve renklerle önümüze çıksa da, aslolan insanın böyle değişmez bir meselesi olduğu gerçeğidir. Tasavvuf, kelime kökeni ister sophia ister sof ve isterse suffice olsun; arayıcının, arayanın ve doğal olarak arayışın adıdır (Gölpınarlı, 2004: 41-43).

Hicretin ilk yüzyılından itibaren bir zühd ve takva anlayışı içinde ortaya çıkmağa başlayan tasavvuf hareketi, miladi 9. yüzyıldan sonra geniş ve renkli bir düşünce sistemi olmuştur. 11. yüzyılda tarikatların kurulmasıyla tasavvuf bütün İslam âlemine yayılmıştır (Ocak, 1984: 1). Elbette Ğâmizî Ali Baba'nın baba ocağı Ahıska da bu âlemin içindedir. Osmanlı döneminde Anadolu'da kurulan ve Balkanlar'da da etkili olan Bayrâmîyye (Bayrâmî Melâmîleri), Celvetiyye, Bektâşîyye gibi tarikatlar ve kolları hem devlet-i aliyye içerisindeki önemli yerleri hem de kültürel manada Osmanlı geleneği öncesine uzanan altyapısıyla zengin bir tasavvufî söyleme sahiptir (Uludağ, 2005: 21; Köprülü, 2003: 46-54). Tasavvuf, bütünü, için, özün bilgisidir. Ahlâkı tasfiye, dışı aydınlatmak, zâhiri ve yaşantıyı temizlemek için yola girmektir. Bu zevk ile tecrübeyle bilinecek anlaşılacak bir ilimdir. Daha doğrusu bir meslektir, yoldur; kendi metodolojisine sahiptir (İz, 2001: 27; Güzel, 2004: 139-140; Kılıç, 2012: 14-15).

A. J. Arberry'in hulasa ettiği cetvel merkezinde düşüncecek olursak, birinci basamak dünyevi yaşamı terk etmek ve kendini Tanrı'ya adamaktır. Bu bağlamda önce ibadet ve taat konusunda disiplinli olmak gerekir. Ardından yeme içmeden başlayıp hayatın her safhasına dâhil olan bir kişisel yaşantı ahlâkı geliştirmek icap eder. Peşi sıra büyük/kebâr günahların terk edilmesi ve bunun ruhanî boyutta karakterle özdeşleştirilmesi basamağı gelir. Piramidin en üstünde ise tevbe-şükür-havf ve recâ-tevhid-tevekkül-aşk-ihlâs-tefekkür-fenâ fillâh dizgesinde ilerlemekle ulaşılan kulluk/abd yolu vardır (1990: 74-83). Abdîyet makamında her şeyden ilgisini kesmek ve azat oluşun kodları vardır ki bu İmam-ı Sâdık tarafından en üstün nimet olarak görülmüştür. Çünkü "tüm nimetler özellikle maddî nimetler genellikle gönlü zayi eder. Eğer Allah, bir kuluna bağışta bulunursa, bu hediyenin yeri gönlün dışında olmalı ve ona gönle giriş yasaklanmış olmalıdır. Çünkü gönül Hakk'ın haremidir ve haremde mahremden başkasına giriş yasaktır" (Hakîkî, 2012: 57).

Ocak, Bektaşîliğin tasavvuf geleneği içerisindeki tarihsel hikâyesini kısaca şöyle özetler: "XIV-XV. Yüzyıl boyunca, esas itibarıyla Yesevî, Hayderî ve Vefâî tari-

katları bünyesinde yer alan Kalenderî zümrelerinden bu sonuncusuna mensup bulunan Baba İlyas'ın halifelerinden olup, büyük bir ihtimalle aynı zamanda Hayderî de olan Hacı Bektaş-ı Velî (öl. 1271) aneleri etrafında toplanarak nihayet yeni bir tarikat şekline dönüşen Babaî akımı, kendine isim babası olarak Hacı Bektaş'ı seçti ve böylece XVI. yüzyılda Bektaşîlik adını aldı” (2012: 27). “Tasavvuf ve tarikatların Müslüman Türk kültürüne canlılık ve renk kattığı ve zengin bir muhteva kazandırdığı bilinen bir gerçek olmakla beraber bu konuda ilk sırayı Mevlevîlik ve Bektaşîliğin aldığı kabul etmek lazımdır” (1992: 378).

Bektaşîlik yolunda hakikati görme çabası ve usulü, tarihsel macerasından daha mühim bir meseledir. Bu yolda yaratılışın hikmeti, elbette mutlak varlık olan Allah'la ilişkilendirilmiştir. Henüz “ol/kün” emri verilmeden bir öz olarak hakikat-i Muhammedî zikredilir. Edip Harabî'nin dörtlülüğü, meramımızı izah eder niteliktedir:

“کن (Kün) hitâbı izhâr olmadan

Biz ol kâinatın ibtidâsıyız

Kimseler vâsıl-ı Didâr olmadan

Ol قاب قوسین (Kâbe kavseyn)'in اودانى (ev ednâ)'sıyız”

Harabî bu dörtlükte, Yasin ve Necm suresindeki ayetlerden iktibaslar yapmakta ve Miraç hadisesine telmihte bulunmaktadır. Allah, henüz varlığı inkişaf ettirmeden, *ol* demeden önce nûr-ı Muhammedî bir öz olarak zaten vardır ve sevgilisinin yanındadır. Henüz hiçbir varlık vücut bulmadan, kavuşmak istenilen gerçek sevgilinin yani Allah'ın varlığı kavranmadan önceki zaman kastedilmiştir. Aynı Hz. Peygamber'in Allah'a olan mesafesi iki yay arası oluncaya kadar ve hatta daha da yakın noktaya gelindiği hâl ile hem-hâl olduğu ifade edilmiştir. Bu yolda Allah, Hz. Muhammed ve Hz. Ali sacayağıdır, belkemiğidir, bütün algıları birleştiren ana caddenir. Ehl-i Beyt ve on iki imam sevgisi mezkûr caddenin en mühim ve ilk durağıdır. Kırklar meclisi, dört kapı kırk makam yolun esrarlı ve hakikatli fenerleridir (Fıçlalı, 1996: 217-276). Ahıskalı Gâmizî Ali Baba bahsi geçen yolun bütün hassasiyetlerini yansıtan bir karakter olarak önümüze çıkmıştır. Gâmizî Ali Baba'nın mensur bir şathiye olarak kaleme aldığı eseri *Gâmizî'l-'Acâib*, arayışın doğasına uygun olarak, farklı açılımları kullanarak kendi perspektifinden süzülen evreni bize yansıtıyor (Kurnaz ve Tatçı, 2001: 19). Bu evrende bahsini ettiğimiz ana caddenin, mühim durakların, esrarın ve hakikatin izlerini takip etmek mümkündür.

2. Hirmen-dâr Gâmizî Ali Baba'nın Hayatı ve Eserleri Hakkında

Gâmizî Ali Baba'nın yazı dili ve tekniği göz önünde bulundurularak, çağımıza yakın dönemde yaşadığı bir kanaat olarak ifade edilmiştir (Tatçı, 2007: 149). Esasen bu kanaati kesinleştirmek mümkündür. *Gâmizî'l-'Acâib*'in beşinci faslında, birinci

anahtar denilen on sekiz harf verilmiştir. Bu harflerin ebced hesabında karşılığı 1271 rakamına denk gelmektedir ki hicri takvime göre verilen bu tarihi miladi takvime çevirdiğimizde 1854/55 senesini elde ederiz. Bu da Ğâmizî Ali Baba'nın yaşadığı zamanı gösteren önemli bir delildir. Mektuplarının sonundaki “*Tarîk-ı Bektâşîyye'den Ğâmizî Hırmen-dâr Ğâmizî Ali Baba*” yahut “*Ahîshavî Hırmen-dâr Ğâmizî Ali Baba*” kayıtlarından hareketle, tarikatı ve inanç tarzı hakkında da kesin bir bilgiye sahibiz. Bektaşî tarikatına müntesip, Ahıska Türklerinden bir mutasavvıfla, *baba* sıfatını kullanmasından ve Müderris Kemal Bey'e yazdığı mektuplarındaki usulünden de anlaşıldığı veçhile, bir şeyhle karşı karşıyayız. Baba zaten şeyh, mürşit anlamında kullanılmaktadır ve birçok şeyh bu şekilde –Baba Tahir Uryanî, Baba Arslan v.d.- anılmaktadır. İki tür babalık vardır ki bunlardan ilki soy-nesep babalığı yani cismani babalıktır; diğeri ise ruhanî/manevî babalıktır. Tasavvufta şeyh müridin hakiki babası sayılır. Ğâmizî Ali Baba da *Tercüman-nâme*'de defalarca, mürşidi Müderris Kemal Bey'e “oğlum” diye hitap etmektedir (Uludağ, 2012: 62). Bektaşîliğin iki büyük kolundan biri kabul edilen Babagân kolunda mürşitlik aşamasına gelmiş, tekkede, dergâhın iç işlerini yöneten dervişlere baba sıfatı verilmektedir. Ayrıca bu mühim şahsiyetler, postnişin icâzetnâmelerini aldıktan sonra, bazen uzak bölgelere halife olarak gönderilmişlerdir (Korkmaz, 2005: 119-120).

Ğâmizî Ali Baba'nın yaşadığı yer olan Ahıska, Türkiye sınırına 15 km. uzaklıktadır. Ahıska ilk İslâm fetihleri sırasında ele geçirilmiş fakat ardından defalarca el değiştirmiş bir yerdir. Selçuklular döneminde Alparslan tarafından ele geçirilen Ahıska, ardından Moğol idaresi altına girmiştir. 1578'e gelindiğinde Lala Mustafa Paşa'nın Çıldır Savaşı'yla Osmanlı devleti idaresine geçmiştir. 93 Rus Harbi (1877-1878) sonunda imzalanan Edirne Antlaşması'yla Rusya'ya terk edilmiştir. Bu hadise Ahıska Türklerini üzüntüye boğmuş ve pek çok ağıtın yakılmasına neden olmuştur. “Önemli stratejik bir mevkiye bulunan Ahıska'da Evliya Çelebi'ye göre 17. yüzyılda taş bir kale, kale içinde bin yüz kadar toprak ev, pek çok cami, hamam, medrese ve han bulunmaktaydı” (Bostan, 1988:526-527). Eserlerinde bu topraklardaki kavganın izlerine, acıların etkilerine rastlanmaz; çünkü esas gündem tarihsel ve tabiat olaylarının ötesinde duran, daha kadim bir meseleyle, ruhla ve onun düşmanı nefisle ilgilidir.

Ğâmizî Ali Baba, tuğrasında *hırmen-dâr* sıfatını kullanmıştır. Mahrum, nasipsiz anlamındaki bu terkip, bir tevazu ifadesi olarak anlaşılmalıdır. *Ğâmizî'l-Âcâib* eserinden hareketle hayatı hakkında şunları söylemek mümkündür: Bulûğ çağından itibaren yüce bir yol olan tasavvufun hizmetkârı olduğunu ifaden eden Ahıskalı Ğâmizî Ali Baba; gurbet ellerde otuz üç sene boyunca ilim-hikmet yolunda seyahat ettiğini ve yirmi beş senede sekiz tarikatın şöhretli ve övgüye mazhar olmuş şeyhlerine ikrâr verip, günahlarından tövbe ederek uzun bir zaman riyazet ve daimi zikirle hem meşgul hem de bunları yapmaya mecbur olmuştur. Fakat son kertede, bu daimî zikir ve riyazetin ardından, ilâhî tecellileri yalnızca kendi zannıyla ve sübjek-

tif yargısıyla yorumladığını, onun şu sözlerinden çıkarmak mümkündür: "... Hayli müddet riyâzet ile devâm-ı zikir ile meşgûl ve mecbûr oldı isem de artık kendi galebe-i evhâmımdan başka bir eşer-i tecelliyât-ı İlähiyyeye muvâfık düşemedim" (Ġâmizî Ali Baba, 147).

Ġâmizî Ali Baba ilim ve irfan seyahatini otuz üç senelik bir zamana ve sekiz tarikatın has bilgisine odaklamakla birlikte, özel olarak iki hocasında bahseder: Şeyh Ahmed-i Kudsi ve Sennârî nâmındaki diğeri bir zât. Sennârî nâmındaki hocasını şu sözleriyle tarif ve taltif eder: "... Hadd-i zâtlarında şeyhu'l-ğarem olan insân-ı kâmile mülâkât olınarak ħadden tecâvüz ħavâriğ-ı 'âde ve ma'rifetu'llâha dâir pek çok eşer-i kerâmetlerini müşâhededen mâ-'adâ bir müddet ħalvet-nişîn olup efkâr-ı ħarîbe ile ezkâr-ı 'acîbelerinden mâ-'adâ kemâl-i zevk u kühl-i safâ-yı envâr ile gözlerimin bâtınan ħicâb u ħubârın sildi süpürdi" (Ġâmizî Ali Baba, 147). Ġâmizî Ali Baba'nın hayatı ve bahsi geçen iki hocası hakkında daha fazla bilgi edinebilmek için, bütün ihtimalleri göz önünde bulundurarak, 18. ve 19. yüzyılın bütün tezkirelerini, Sicill-i Osmânî, Şakâik-i Nu'mâniye ve Zeyilleri, Sefîne-i Evliyâ, Osmanlı Müellifleri, Tezki-relere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü gibi biyografik kaynakları taramamıza rağmen bunlarla alakalı herhangi bir kayda rastlamadık.¹

Ġâmizî Ali Baba'nın bilinen eserleri üç tanedir. Bu eserler, üzerinde çalışmış olduğumuz *Ġâmizî'l-'Acâib*, ardından başlayan *Ceride-i Ġavâmiz*,² son olarak ise müridi ve öğrencisi Müderris Kemal Bey'e cevap yahut vaaz u nasihat noktasında yazılan edebî-tasavvufî mektuplardan oluşan *Tercümân-nâmeler*dir. Biz bu listeye, kaynakça noktasında *Ġâmizî'l-'Acâib*'in kenar notları olmayan/haşiyesiz bir nüshasını; eser noktasında ise, Münşeât başlığı altında toplanan ve yine oğlum dediği, öğrencisi Müderris Kemal Bey'e yazdığı mektupları ekleyeceğiz. Makalemizde, en kapsamlı ve haşiyesiyle de önem kazanan Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ndeki mezkûr nüsha üzerinden gideceğiz. Nihayetinde, Ġâmizî Ali Baba'ya ait eserlerin nüshalarını şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yazmalar Bölümü, Yazma No: 1138, vr. 147-201 ve aynı yazmanın hâşiyesinde yazılmış *Tercümân-nâme* s. 161-208.³

b) Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Uşşâkî Tekkesi Bölümü, Sınıflama: 297.7, demirbaş: 00270-003, s. 97-151.

c) Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Uşşâkî Tekkesi Bölümü, Sınıflama: T816.21, 00305-003, demirbaş: 00270-003, s. 20-77.

d) Kutbü'l-'Arifin Şeyh Gâmizî, (Müstensihi: İsmail Rüşenî), Millî Ktp. Yz. A. 7590/2, s. 1-181.

3. Ğâmizî'l-'Acâib'in Fasılları/Bölümleri

Ğâmizî'l-'Acâib on iki fasıldan/bölümden oluşmaktadır. Buradaki on iki sayısı Alevî-Bektaşî yolunun temel dayanaklarından olan on iki imama bağlı bir seçim olarak düşünebiliriz. Ğâmizî Ali Baba eserinde sırasıyla şu konuları işlemiştir. Birinci fasılda, şeyhinin yardımıyla bir istihareye yatan Ğâmizî Ali Baba, hayretlere gark olacağı şeyler görür. Süfînin eğitimi açısından çok mühim olan bu tecrübe aynı fasılda detaylandırılır. İkinci fasılda, Alevî-Bektaşî geleneğinde mühim bir yeri olan Kırklar meclisinden bahsedilir. Üçüncü fasılda, nefis ve ruh karşılaştırması, bunların kendine has özellikleri, salt bir maddî varlığın nasıl da ağır bir yük olduğundan dem vurulur. Dördüncü fasılda, riyakârca davranan ve ne taatinin ne de ibadetinin aslı olmayan sahte süfiden bahsedilir. Beşinci fasılda, nefsin eğitimi ve nüsha-i mevcûdât/mikro kozmos olan insanın özellikleri anlatılır.

Altıncı fasıl, yedi basamaklı ve ayrıca renklerle de ilişkilendirilen bir kevn/oluş haritası hakkındadır. Basamaklar nefis mertebelerinden bahseder. Dıştan içe, yüzeyden merkeze doğru bir seyrin hakikati gösterilmek istenir. Yedinci fasılda, oğlu gibi gördüğü Müderris Kemal Efendi'ye verilen bazı nasihatler söz konusudur. Sekizinci fasıl bir manzûme parçayla başlar ve ardından vahdet meselesi gündeme gelir. Dokuzuncu fasılda, akıl, ruh, nefis ve bunların nasıl ıslâh olunacağından bahsedilir. Onuncu fasılda, nefsin mahiyeti, tabakaları ve seyr-i sülûk meselesi konu edilir. Ayrıca ilmin yahut bilmenin mertebeleri de gündemdedir. On birinci fasılda, kıyametin iç ve dış yüzü, keramet sahibi veli kulların ahvâli; on ikinci fasılda ise, halvet içre bir ibadet geçirerek devşirilen güzelliklerden dem vurulur.

3.1. Fasl-ı Evvel/Birinci Bölüm

İlk fasılda şeyhinin destur vermesiyle ve ondaki hâlleri şeyhi anlayabilsin diye istihareye yatan Ğâmizî Ali Baba, gördükleri karşısında hayretlere gark olmuş; âdeta kendisini o yeni âlemde kaybetmiştir. Alnını şeyhinin göğsüne koyan Ğâmizî Ali Baba, göğsüne çekilen bir *azîm tuğra* ile kendisinden geçmiştir. Bu detayın ardından rüyasını anlatan Ğâmizî Ali Baba, artık yalnızca sembollerle, sayılarla hakikati ifadelendirir: “Mişâl-i rü'yâda ellerime bir büyük halka geçirüb üzerinde toğuz altun zencîr ve doğuzar kulaç olarak takub büyük halka merkez oldu. Āndan bir 'azîm şahrâda bulunub dört yatağ ve beş yorgan ve altı çâr-şeb ve yedi yaştık ve üç boy kilimde yatub mükerrem muğalsam şeb-i zılâmda on iki sâ'at gözümü yumdım” (G. A., 148).

Buradaki âlem elbette sembolik bir âlemdir. Dokuz sayısı burada “Tanrı'nın, dokuz sudur (oluşum, varoluş ya da varlığa geliş) kademesindeki dokuz varoluş biçimini simgeleyen kutsal sayı” olarak düşünülebilir (Korkmaz, 2005: 195) Diğer edebî yahut tasavvufî metinlerde *nüh felek* tamlamasıyla birçok defalar önümüze çıkan bu

terkip galaktik sistemde dünyanın ve bu dünyada insanın durduğu yeri göstermek bakımından önemli bir kalıptır. Ayrıca eski Türk inanışını derinden etkileyen Şamanist öğeler dikkate alınır, dokuz sayısı kadim bir hafızanın ürünü olarak nitelendirilebilir: “Dokuz ağaç, dokuz dalı ağaç, dokuz boy, dokuz Oğuz, dokuz felek, dokuz dev gibi” (Demirel, 1995: 106).

Dört yataktan kasıt Ahmed-i Yesevî ve onun feyiz sofralarından beslenen Hacı Bektâş-ı Velî'de çokça görülen dört unsur meselesiyle yakından ilgilidir. Bu unsurlar ayrıca kadim Yunan felsefesi açısından da önem arz eder. Anâsır-ı erbaa olarak bilinen bu algıda, hava, su, ateş ve toprak elementleri ve bu elementlerin terkibinden meydana gelen makro kozmos olarak evren, nihayet onun özeti olan insan/nüsha-i mevcûdât kast olunur. Örneğin Hacı Bektâş-ı Velî Arapça kaleme aldığı eserinde, dört kapı ve bu kapıların arasını dolduran, insanı bir sonraki merhaleye ulaştıran kırk basamaktan söz eder. Âbidler şeriat ehlidir ve asılları havadan/yeldendir. Zahitler tarikat ehli olup asılları ateştedir. Marifet ehli olan ariflerin aslı sudan ve muhabbet ehli olanların aslı ise topraktır (Hacı Bektâş-ı Velî, 2007: 44-59).

Beş yorgan diyerek kast olunan ise, kuvvetli ihtimalle *hazarât-ı hamsedir*. Varlığın beş temel kategorisi bu isimle anılır. Allah'tan zuhur eden varlıkların geçirdiği aşamalarıdır. Göksel olandan, yere doğru bir iniş vardır ki insanın indiği âleme misâl; ve bütün varlıkların künhünü gösteren âlem ise insanın kendi âlemidir (Cebeci-oğlu, 2004: 260-261; Uludağ, 2012: 163). Buradaki beş aşama şöyle sıralanabilir: “Mutlak gayb hazreti, a'yân-ı sâbite âlemi, mutlak şehâdet hazreti, mülk âlemi, izafî gayb hazreti... Beş hazrete tenezzülât-ı hams denir” (Uludağ, 2012: 163). Gâmizî Ali Baba'nın altı çarşaf dediği muhtemeldir ki, Allah ve Hz. Peygamber'in ailesi yani *Ehl-i Beyt*'tir. Allah, Hz. Muhammed (sav), Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin şeklinde bu altıyı sayabiliriz. Ayrıca yalnızca erkekler tarafından dönülen bir semah türü vardır ki buna da altıya girmek semahı denmektedir.

Yedi yastıktan kast olunan şeyler çeşitlendirilebilir. Buradan hareketle, yedi âlem, yediler/yedi abdal, yedi gök, yedi ata, Hz. Muhammed'in, Hz. Ali'de gördüğüne inanılan yedi üstün sıfat –ki bunlar kemâlet, cemâlet, fazilet, adâlet, merhamet, marifet ve hakikattir- Fatma Ana kuşağının yedi rengi, yedi erkân, yedi farz, yedi tamu, yedi çizgi ve yedi delik bu şeyler içinde ilk akla gelenlerdir (Korkmaz, 2005: 170). Buradaki yastığın seçilmesi insanın başını dayadığı ve ona bir manada güven ve huzur sunan bir eşyadır. Ayrıca Gâmizî Ali Baba'nın zihinsel dünyasını ve ahlâkî düsturlarını kuşatan bir âlemin sembollerindedir. Bize göre burada öne çıkan ihtimal, Gayb erenleri hiyerarşisinde Üçler'den sonra gelen ve kendilerinde keramet nevinden olağanüstü hâller olan âriflerdir.

Gâmizî'l-'Acâib'in altıncı faslında yedi renk üzerinden yedi âlem okuması yapan Gâmizî Ali Baba yine aynı merkeze doğru zihin okularını göndermiştir. Bu

katmanlar, âlem-i şehâdet, âlem-i misâl, âlem-i ervâh, âlem-i ceberût, âlem-i lâhût, âlem-i nâsût, âlem-i hakikattir (Uludağ, 2012: 53). Böylece görüngü dünyasından yukarıya doğru yani hakikat merkezine bir yükseliş hedeflenir. Bu çerçevede yedi tavır yani *etvâr-ı sebanın* katmanları da zikredilmelidir. Tab‘, nefis, kalb, ruh, sır, hafî, ahfâ skalası, aynı zamanda nefsin yedi derecesine göre değişen hâletleri temsil eder (Cebecioglu, 2004: 198). Yedi nefis meselesi yani nefsin mertebeleri, yatağını yorganını, yastığını yanında taşıyan bir anlamda ilmî ve ahlâki bir seyahat/hicret hâlinde olan yolcunun/salikin kendi içindeki konaklarını gösterir. Yükseliş ve düşüş (urûc ve nüzul) hem zâhirde hem de bâtında önümüze çıkan tasavvufi bir gerçekliktir. Zaten Ğâmizî Ali Baba da eserinin sayfa kenarlarında yani hâşiyesinde övülen yedi nefsten bazılarının kendilerine has özelliklerini zikretmiştir:

“Nefs-i Emmâre: Buhl ve hırş ve cehl ve kibr ve hâsed ve hıyânet ve yalan vaşf-ı menhûslardan ‘ibâretdir.

Nefs-i Levvâme: Heves ve mekerr ve ‘ucub ve ‘işret ve temennâ ve ruşat ve ibâhat bu vaşf-ı mekrûhlardandır (Ğâmizî’l-‘Acâib Hâşiyesinde, 149).

Nefs-i Mülheme: Şehâvet ve kanâ‘at ve ‘ilm ve tevâzu‘ ve tevbe ve şabr ve ‘amel bu şıfat-ı memdûhadan ‘ibâretdir.

Nefs-i Muţmainne: Cüd, tevekkül, tereddüd, hilm, ‘ibâdet, şükr, rızâ bu şıfat-ı meşkûreden ‘ibâretdir.

Nefs-i Râziyye: Kerâmet, zühd, ihlâş, takvâ, riyâzet, vera‘, hulq-ı hasen.

Nefs-i Marziyye: Luţf, kırb, hilâfet, şafâ, zevk, şerâfet, tecellî” (G. A. H., 149).

Sembollerini okuma çabamızda bu sefer de üç boy kilimde yatmak ibaresine rast geliyoruz. Bundan kasıt insanın kendi makamına seyrini ifade eden mevâlid-i selâse/maden-bitki-hayvan olabilirse de, kuvvetle muhtemeldir ki bir Bektâşî şeyhiyle karşı karşıya olduğumuzdan kast olunanın Gayb erenleri/Üçler olma ihtimalini ve herkesçe malum Hakk-Muhammed-Ali üçlüsünü de göz önünde bulundurmalıyız. “Üçler, Hakk’tan istimdâd eder, halka imdât eder, insanlara şiddet ve kahırla değil; mülayemet ve merhametle muamele eder. Üçlerden biri aralıksız ve kesintisiz Hakk’tan aldığı feyzi halka akıtır. Üçler bir kutup, iki imamdan oluşur. Kutbun, Allah katındaki ismi Abdullâh’tır, kutbu’l-aktâb ve gavs-i azam olarak da bilinir... Hatm-i evliya da üçtür: Hz. İsa, Muhammed Mehdi, İbn Arabî” (Uludağ, 2012: 367). Ayrıca Alevî-Bektâşî terbiyesinin temelini oluşturan eline-diline-beline sahip ol ilkesini de aklımızda tutmak durumundayız. Sembollerin ve sayıların dünyası daha birçok düşünce etkinliğine açık olduğundan, tasavvuf ehli bu geniş araziye kullanagelmıştır. Bu tarz anlatımı, alışıldık bir evren yerine; birçok renk ve hassasiyet taşıyan sembolik çengellerle soyutun dünyasına tırmanmak, bir bakıma ormandaki daha az kullanılmış yolu

kullanmak gayreti olarak da düşünebiliriz. Bahsi geçen üç boy kilimde yatan Ğamizi Ali Baba, kutlu ve esrareniz gecede on iki saat boyunca gözlerini yumar.

On iki saat denilerek kastedilen Şey muhtemeldir ki, Hz. Ali'yle, onun soyundan gelen on iki imama denk düşmektedir. Aynı zamanda Hz. Ali soyundan gelenlere bağlanan ve cemde yürütölen on iki hizmet, on iki buyruk, "bir bütün olarak yola bağlanma olarak algılanan secdede yerine getirilmesi gereken on iki hizmet", Alevi-Bektâőı yolundaki on iki alâmet de akla gelebilecek kavram ve olgulardır (Korkmaz, 2005: 524). Lafız merkezli düşündüğümüzde acayip bir âlemler karşı karşıyayızdır. Kast olunan elbette anlamdır ve anlam, Ğamizi Ali Baba'nın da altını çizdiği gibi "gizli Őeye dirler" (G. A., 148).

Ğamizi Ali Baba gözünü yumduğu anda kendisini bir büyük dağın yanında görür ve orada bir müddet dinlenir. Ansızın orada bir çobana rast gelir ki o çoban kendisini o dağın başına çıkarır. Daha sonra çoban, Ğamizi Ali Baba'ya orada gösterdiği bir kuyuya girmesini teklif eder. Ğamizi Ali Baba ürker ve çobanın elinden tutar. Çünkü o kuyunun içinde karanlıktan, dehşetli Şeyler ve vahőı hayvanlardan başka bir Şey yoktur. Çoban, bu korkunç manzarayı seyreden Ğamizi Ali Baba'yı arkasından itekler. Kendisi de bir nara atarak kuyuya kendisini atar. İşte tam bu anda o derin kuyunun karanlığı aydınlanır. Çoban kuyunun içindeki dokuz ayak merdiveni ve yedi gözlü ayaklılığı gösterince Ğamizi Ali Baba'nın içi rahatlar, selâmette olduğunu kavrar ve *el-hamdüli'llâh* deyip çobanın boynuna sarılır. Çoban da onu sever ve Hakk'ın tecelli ettiği aydınlık yüzüyle Ğamizi Ali Baba'nın içini ferahlatır. Nihayet çoban Şöyle der: Sana vaadettiğim emanet Şimdi yerine geldi. Bu cümleyi duyunca Ğamizi Ali Baba'nın gözleri açılır, kendine gelir. Şeyhi bu hikâyedeki hâletleri hoş görerek "Âferîn" der (G. A., 148-149).

Süfi eğitiminde rüya önemli bir bilgi kanalı olarak kabul edilmiştir. Değışen hâllere binaen görölen rüyalar ve o rüyaların yorumu, seyr-i sülük için mühim bir yol göstericidir. Rehber/Mürşid bu minvalde müridânının ellerinden tutarak henüz yürümekte zorlanacağı vadilere götürür, orada beraberce zihinsel ve duygusal bir deneyimlemeye girilir. Hafızanın ve Őuurun kör noktaları kurcalanır. Âlemler arası bir geçiş duygusu içerisinde ser-hoş olunur. Ğamizi Ali Baba'nın tecrübesi de hem garip hem de olağandışıldı. Ayrıca hem kutsallığı ilham eden dağ hem de derinliği ve karanlığı sembolize eden kuyu beraber zikredilerek hakikatin zıtların ahengiyle harmanlandığı da ifade edilmiştir diye düşünöyoruz.

3.2. Fasl-ı Sâni

İkinci fasıl genel anlamıyla tasavvufun, hususî mahiyette ise Alevi-Bektâőı geleneği ve inancının temel kabullerinden biri olan *Kırklar* meselesine ayrılmıştır. Dünya düzenini çekip çevirmede başat bir rolü olan Kırklar, manevî dinamik olduk-

ları nispette, maddî bir varlığa da sahiptirler. Kırklar, bir kavram yahut metaforik bir algının/mecazî bir düşünüşün izdüşümü olarak değil; bizzat bir gerçeklik ve inanç/kabul meselesi olarak anlaşılmalıdır. Ayrıca kadim toplulukların inanışlarında olduğu üzere, eski Türk inanışlarında da kırk sayısı önem arz eder: “Alpların her zaman yanlarında kırk yiğitleri vardır. Kırk bin kişilik ordu, kırk köşeli ev, kırk boynuzlu boğa, kırk elçi, kırk gece ve gündüz destanlarda çok geçen motiflerdir. Oğuz Kağan kırk günlükken yürür. Dede Korkut destanında Boğaç Han’ın yarası kırk günde iyileşir” (Demirel, 1995: 105). Nefs ve ruh karşılaştırmasıyla meseleye girizgâh yapan Ğâmizî Ali Baba, ezelden aşinalığımız olan nefsi, çeşit çeşit renklerinde/hâllerinde uçan bir kargaya; ruhu ise gülistanda yetişmiş, oraların güzelliğiyle ahenklenmiş bir şahine benzetir ve bu iki varlığı birbirine eş kılar, birbiriyle evlendirir. Bu birleşmenin neticesinde, dönüşümsel/metamorfik bir açılımla kaknus yani Ankâ kuşu meydana gelir ki bu efsanevi kuş bin yıl ömür sürer. Bu kuş ismi olup cismi olmayan bir kuştur ve istiğnanın sembolüdür. İki âlemde de makamına erişmek mümkün olmayan bir efsane varlıktır.⁴

Ardından nefis odununu ruh ateşinde yakar ve bu yangının küllerinden efsanevi Hümâ kuşu doğar. Kudret sütüyle saadet kafesinde beslenen kuş, dokuz katlı ve yedi başlı bir ejderha hâline gelir. Yedi kat altın zincir ile yedi başı bağlanan ejderha büyüdükçe büyür, ağzından ateşler saçar, yedi bin batman yağ olur. Nefsin bu kudurmuş portesinin ardından, onun nasıl ehlileştirildiği meselesi gündeme gelir. Saadet çevgeniyle ejderhanın başlarını ezen Ğâmizî Ali Baba, yağın alıp derisinden kendisine sürme yapar. Bu sürmeyi gözüne çekince daha evvel karanlık olan bazı hakikatler görünür hâle gelir.⁵ Böylece, örneğin nübüvvet nuru ve velâyetin hakikati kavranır hâle gelir. Meselenin devamında Ğâmizî Ali Baba, Kırklar meselesini mübalağalı ve sembolik bir dille ifade eder: “... Ve özüm sahrâsında yedi kubbeli, on iki köşeli, toğuz tavanlu, üç direkli bir sarây içinde kendim bulub, her bir kubbemin altında birer deryâ mevc urur gördüm. Ve her bir deryâyâ üç yüz altmışaltı ırmağ akar. Bir havz-ı girdâb olup aña vâşıl olup maḥvolurlar. Ve bu havuzdan gülzâr-ı rûḥu şulayub elvân-ı şükûfe ve gün-â-gün eṣmâr-ı laṭîfeyi senesinde kırk def`a meyve kemâl bulur idi. Ve bunların bağbâni Kırklar idi ”(G. A., 149).

3.3. Fasl-ı Sâlis

Ğâmizî Ali Baba, nefis-ruh meselesini bu fasılda da işlemeye devam eder. Ruhunun kovanına nefis arılarını salan Ğâmizî Ali Baba, bu arıların o kovanlığa bol bol bal yaptığını belirtir. Ardından arıların bir humma neticesinde telef olduklarını, balın ise zayı olduğunu dile getirir. Hummalı arılar yüzünden çürüyen ve kokuşan balın içinden, adeta çürüyen bir tohumun patlaması gibi bir sarı yılan hâsıl olur. Bu yılanın kırk endâze boyu, kıldan ince bir eni vardır. Kırk günde bir nefeslenen bu sarı yilandan her bir nefeslenmede bir akrep zuhur eder. Bir an gelir bu garip ve değişmeceli

yılan toprağa kafasını sokar ve kuyruğunu havaya dikip öylece kalır. Ardından bir abanoz ağacına dönüşür. Bu ağaçtan yirmi dört budak çıkar ve her budağın başında bin bir türlü acayip meyve zuhur eder. Ağaç çürür, çıra olur ve *şems-i kudretle* yanmaya başlar. Her saatte/ânda bin derece parlak ve safalı bir silüete dönüşür. Böylece insan nazarından gizlenerek bir sarayın kubbeli kâğir binasının altında karar kılar. Bu yapının altı ne kuru ne de yaş; ne soğuk ne de sıcaktır. Üstelik buraya giren birisinin buradan çıkmak ihtimali yoktur. Burası kudretin nurunun girdaplar yaptığı, bir manada bütün oluşların ve yaratışların eritme potası gibidir.

Ağaç hem Asya mitolojileri ve inançları içinde –ağaçtanrıça, ağaçana, ağaçata v.b.- hem de Alevi-Bektaşî yolunda ehemmiyeti olan bir semboldür. Örneğin ağacı, ana yahut baba olarak tanımlama, ilk insanın yani onun soy atasının ağaçtan doğması ve insanlığın ağaçtan türeme miti ilk etapta akla gelenlerdir. Bu listeye ek olarak, Dedem Korkut hikâyelerinde geçen Basat'ın babasının Kaba Ağaç olması, şamanların/kamların davullarında güneş, ay, yıldız gibi resimlerin yanı sıra kayın ağacı resminin olması, Türk efsaneleri bağlamında yeryüzündeki dokuz insan cinsini dokuz dallı bir ağacın gölgelemesi sayılabilir (Dedem Korkudun Kitabı, 2000: CCXCIV-CCXCVIII; Demirel, 1995: 93-97). Dolayısıyla Gâmizî Ali Baba bu mühim sembolü içinde yetiştirdiği topluluğun kadim hafızasıyla buraya yerleştirmiş gibidir. “Burayı görenler Âdem-i ma'nâ, insân-ı kâmil ve Qur'an ve İsm-i A'zam ve Kitâb-ı mübîn ve mü'min ve 'Ankâ ve Hızır-ı ma'nevî ve nür ve ħalîfetu'llâh ve mürşid ve kibrît-i aĥmer ve râhib ve mir'ât ismiyle müsemmâ ve mütecellâ olur. Daha da neler olur? Ve dört kitâba zarf olur. Ve bu yollar gâyet inceden ince bir yoldur. Qadem ve 'aql buraya şıgmaz. Ve kulağuzı küh-i Kâf'dadır; bulunmaz ve bulmaz. Sekiz zavallı Âdem oğlanı dört ayaklı 'anâşır merkebi olmuşsun. Beş çuval burçağ yüklenüb öğütüb gezersen”(G. A., 150) diyerek serzenişte bulunan Gâmizî Ali Baba, mezkûr hakikatleri keşfedemeyen insanın ancak maddî varlığını bir yük olarak taşıdığını ifade eder. Gâmizî Ali Baba, hakikatlere, sembollere, deruni anlama uzak olan insana, faslın sonunda şöyle seslenir: *Yazıklar şânına olsun!*

3.4. Fasl-ı Râbi'

Bu fasılda eleştirel ve tan edici bir açıyla riyakâr sûfînin hatalarını ve gerçek dışı tavrını ifade eden bir Gâmizî Ali Baba'yla karşılaşırız. Her şeyden evvel *ehlullâh* taifesinin özü sözü birdir, hakikatsiz kelâm ondan vürüd etmez. Kaldı ki onun her bir kelâmında bin bir türlü mana vardır. Bu taife için Mesnevî'de şöyle bir tanım getirilir: “Ey sıfatları ilâhî bilginin güneşi olan ârif! Göklerdeki güneşin bir sıfatı var; ısıtır, aydınlatır ama sen öyle değilsin. Sen bazen güneş, bazen deniz, bazen Kaf dağı, bazen de Zümrüd-i Ankâ olursun. Ey vehimlerden uzak, ey ileriden ileri olan insân-ı kâmil! Sen kendi zâtında ne 'o'sun, ne de 'bu'sun; yani söylediklerimden hiçbirini değil, onlardan da çok yüksek bir varlıksın” (Mevlana Celâleddin-i Rûmî, 2005: 261).

Hâlbuki ârifim diyen bir kısım sahtekâr vardır ki, sözüyle özü bir değildir. Başında külah, belinde kemer, üstünde hırka, belinde teber ile kendini ehlullâha benzetse bile bu onun gerçek yüzü değildir. Dışı başka içi başkadır. Kaldı ki erenler denilen zümrede tarikat, ekol, cemiyet davası yoktur; bu şeylerle kimlik kazanmazlar. Çünkü âşıkın nişanı yoktur. Fakat bu bî-nişân olmak nedir, içi dışı bir olmayan ne bilsin? Onların ne olduğuna burhan kendi zatlardır. Hâlbuki basireti olmayan kişi nişansız olmayı kavrayacak tıynetle değildir. Ğâmizî Ali Baba bu basiretsizliğe yani zaafa sahip kimseye, kendisine doğru bir rehber bulması yönünde salık verir. Ardından akıl verdiği kişilerin kendi aynalarındaki kir yüzünden kendi hakikatlerini kavrayamadıklarını; ol sebepten bu arayışın boşuna olduğunu da ekler: “Ancağ sen kendi hevâ vü hevesinde ğark olmuşşın. Hiç kimseye bahâne bühtân itme. Kendi kaderine ve meyline ve sa’yine ve ğayretsizliğine havâle kııl” (G. A., 151). Bu noktadan itibaren Ğâmizî Ali Baba, daha keskin bir hatla, kendilerini sülâle-i tâhire diye tanımlayıp gururlanan cemaatin kendini haklı görüşünü şu ifadeleriyle eleştirir: “Bu ise aşıl sülâle aşlâb-ı peder ve erhâm-ı mâder değildir. Böyle bir emr-i i’tibârîdir. Bunlara güvenilmez, zira bunlarla kurtulılmaz. Asıl sülâle nûr-ı Muhammedî’dir. ‘Azîz bu mağâmlar âdemi kırtarır, eyvallah” (G. A., 151). Nûr-ı Muhammedî, cevher-i hadrâ, ve nûru’l-envâr ile kastolunan yaratılışın sebebi ve kemâlât yolunun sonunda bulunabilecek tek hakikat olarak yorumlanabilir. Kâşânî, nûru’l-envâr terkiibini şöyle izah eder: “Hz. Muhammed. Çünkü onun nuru –ki bu nûr ilk tecellidir- bütün nûrların aslıdır” (Abdurrezzâk Kâşânî, 2004: 151). Hakikat-ı Muhammediyye bu ilk nur demektir. Tasavvufî çerçeveden bakılarak, Allah insanları bu özden halk etmiştir denilebilir. Ğâmizî Ali Baba, Muhammedî derken, hem Hz. Peygamber’in ailesinin Hz. Fatıma ve doğâl olarak Hz. Ali üzerinden on dört masumu; diğêr taraftan özü sözü bir olan, samimi Allah kullarını kastetmektedir.

3.5. Fasl-ı Hâmis

Beşinci fasılda nefsin eğitimi hususunda bir giriş yapıldıktan sonra, hem mecazî bir dille insan denen âlemin zenginliğinin hikâyesi hem de tam izah edilmeyen bazı hakikatler için cifr ve ebcede dair bir anahtar verilmektedir. Fakat esas meselenin cifr ya da ebcedle anlaşılacak bir şey olmadığı; yapılan eylemin bir hoşluk, güzel bir sada bırakmak için yazıldığı ifade edilmiştir: “Bir tutam sineği nefsim kovanlığına kıpadım. Yedi yılda yetmiş biñ sığır tulumı yağ çıkardı. Ve her tulumı yedi devlete göndersem yetmiş biñ yıl idâre olırlar idi. ‘Ammâ şimdi zamânı değildir. Hîsâbı mümkün birinci miftâhıdır. “لاهدكدرىكهنمادنمصا” buraları on sekiz harfe şarf-ı efkâr kııldı. Ancağ kıangı seneye teşâdüf iderse nihâyetine mevķüfdir. Onlar armağanı olarak kıaydolundı. Vâkı’a cüz’ ü küll ceng ü cidâle delîl bulunur ise de mâni’ değıl. Netîce hoş ola. Her ne kıadar mağz-ı cifriyye ise de ğaber başkıcadır. Cifre müte’allik değıldir. Bundan bir iki senelerde pek hoşluk bulunır, pekiyi vaķitleri göricek âdem bulunur yâ Hü” (G. A., 151-152).

Birinci anahtar dediği on sekiz harfin ebced karşılığı 1271 rakamına denk gelmektedir. Bu hicrî tarihi miladi takvime çevirdiğimizde 1854/55 senesini elde ederiz. Bu da Gâmizî Ali Baba'nın yaşadığı zamana dair önemli bir delil olarak kabul edilebilir. Bir sonraki aşamada şunu sormak icap ediyor. Bu verilen tarihin Gâmizî Ali Baba'nın hayatındaki rolü ve önemi nedir? Bunu tam olarak izah edemiyoruz. Zaten kendisi esas meselenin cifr ve ebcedle ilgili olmadığını söylediği için, mana merkezli yürümeye devam edeceğiz.

3.6. Fasl-ı Sâdis

Altıncı fasılda, kevn/oluş âleminin hâllerini, birinci ve ikinci haberini yedi basamakta ifade eden Gâmizî Ali Baba bir skala oluşturur. Esasen yedi derece üzerinden bu tarz bir okuma yapmak eski bir geleneğin ürünüdür. Oluş-renk münasebeti için Mevlânâ, Mesnevî'sinde şöyle der: “Yalancı sabahı sahici sabahtan, yani dünya nimetlerini, âhîret nimetlerinden ayırt et. Şarabın rengini kadehin renginden, mânâ kokusunu ve rengini suret kâsesinden bilme. Böylece sabırla ve sebatla, yani ayak direyişi ve dayanışı ile cisimlerin yedi rengini gören baş gözünden başka, bir gönül gözü elde edesin. İbadet ederek, iyilikler yaparak, halka hizmet ederek elde edeceğin bu gönül gözü ile bu gördüğün çeşitli renklerden başka renkler görürsün. Adi taşlar yerine inciler, mücevherler seyredersin” (Mevlana Celâleddîn-i Rûmî, 2005: 314). Buradaki renk meselesi mütercim tarafından şöyle izah edilmiştir: “Beyitte geçen yedi rengi baş gözü ile görüyoruz. Gönül gözü, o yedi rengin ötesindeki renkleri görür. Ârifler, o yedi rengin ötesindeki yedi rengi şöyle değerlendirmişlerdir. 1. Beyaz: İslâm 2. Sarı: İman 3. Koyu mavi: İhsan 4. Yeşil: Huzur ve itmi'nân 5. Açık mavi: İbkan 6. Kırmızı: İrfân 7. Siyah: Hayranlık” (M. C. Rûmî, 2005: 314). Zaten semboller, mana âleminin girift ve kıvrımlı yapısını az da olsa göstermek ve adeta esrarı açığa çıkarabilmek içindir. Gâmizî Ali Baba da bu âlemin ikliminde dolaşmayı seven bir müelliftir. Yazmada dereceler kırmızı mürekkeple yazılmış, bu derecelere karşılık gelen renkler alt tarafına kaydedilmiştir. Âlemdeki oluş ile renkler arasındaki ilişki dairesel ve dıştan içe doğru seviyesini yükselten katmanlarla ifade edilmiştir.

Birinci derecede yani bir anlamda kabukta zillî/gölgesel; Platon'un ay-altı/ay-üstü âlem anlayışına kadar götürebileceğimiz bir algı söz konusudur. Son aşamada yani merkezdeki dairede ise *cevher-i hadrâ* olarak da ifade edilen, kendisine ruh üflenen yaratılmış ilk özü yani Nûr-ı Muhammedî'yi fark ederiz. Aşamalardan geçmek, tahavvül etmek meselesi bizzat oluşun-olmanın yani ol emri boyunca devam eden yaratma eyleminin doğal bir izdüşümüdür. En dış daireden en iç daireye faziletin rütbesi artar. 1. Derece-i Evvel: Zillî/Gölgesel; 2. Derece-i Sâni: Gök; 3. Derece-i Sâlis: Beyaz; 4. Derece-i Râbi': Safravî/Kirli sarı; 5. Derece-i Hâmis: Ahmer/Kızıl; 6. Derece-i Sâdis: Al/Kırmızı; 7. Derece-i Sâbi': Yeşil. Gâmizî Ali Baba bu cetveli öğrenmenin esas mesele olmadığını, sûfi olmanın bir ezber yahut mistik bilgi birikti-

riciliğinden çok; bir gönül işi olduğunu şu sözleriyle ifade eder: "... Bu yazılan renkleri okuyub öğrendiñ ve lâkin bal ve şeker dimekle dimâğına bir lezzet yapıştı mı? Hâlî değil hayâlî bir 'ilm aldñ. Bunuñla bir fâide gelmez, beyhûde zihnini yorarsñ. Bu suâllerde seniñ hışsañ yok imiş yâ Hû" (G. A., 152).

3.7. Fasl-ı Sâbi'

Yedinci fasıl, hitapta kullanılan tarza ve şahsına yazılmış onlarca mektuba binaen, Ğâmizî Ali Baba'nın en sadık müridi Müderris Kemal Efendi'ye bir nasihat, zihindeki problemlere bir cevap mahiyetinde kaleme alınmıştır. Ğâmizî Ali Baba, *benim oğlum* diyerek söze başladığı mektubunda babadan evlada kalan mirasın dünyevî olduğunu; fakat bunun kişiye gerçek manada bir fayda vermeyeceğini salık verir. Ğâmizî Ali Baba, öyleyse miras nedir, gizli sorusuna *salih ameldir* diyerek cevap verir. İnsan, şeriat-i Muhammediyye'yi baş tacı edinmeli ve helâl kazancına kanaat etmelidir. İnsan şeyhinin yahut bir dervişin kelâmını ağzına alacaksa abdestli olmalıdır. Tabi ki her derviş görünen öyle olmayabilir. Dışı başka içi başka olabilir. Ğâmizî Ali Baba'nın kastettiği esas dervişler, *ehlullâh-ı 'izâm hazarâtıdır* ki onlara *kurbî* derler. "Kurb, tarikat yolunda, yolda Tanrı yolcusunun, gönlünü Tanrı dışındaki her şeyden arındırarak tanrısal nitelikler kazanması ve bu yolda Tanrı'ya yaklaşması" yahut "Allah'ın emirlerine uygun davranmak, bütün vakitlerde Allah'a ibadet etmek" olarak tanımlanabilir (Abdürrezzak Kâşânî, 2004: 452; Korkmaz, 2005: 425).

Ğâmizî Ali Baba'ya göre kurbîyyet makamında olanlar, Allah'ın dostu ve O'nda kendilerini yok etmiş şahsiyetlerdir. Onların tavırları ve kıyafetleri beklendiği gibi değildir; değişiktir. Onları sana anlatmak pek mümkün değildir diyen müellif, manevî oğluna onları bilebildiyse işi bitirdin say, der. Çünkü biyolojik anlamda annen ve baban, kıyamet günü seni tanımazlar. Ğâmizî Ali Baba, işte tam bu sebepten diyerek çıkış yolunu şöyle gösterir: "Vaḥdet tâcını giy ve tecrîd kemerini kuşan. Vaḥdet zülfi teli ile terâzî-yı 'adâlet hükmünde ḥâkim ol. Ve kâr-ḥ'âne-i 'âlem-i 'ulvîde bâzâr kurub semâvî şurâḥîlerinden bâde-nüş ol. Ve ferâset cevġâniyle nefesine süvâr olup yedi biñ âdem-i maḥalden ṭopuñ alabildiñse işiñ bitdi" (G. A., 152-153). Ğâmizî Ali Baba, bu noktadan sonra oğlum diyerek hitap ettiği Kemal Efendi'yi etrafındaki insanlardan zarar görmemesi hususunda uyarılarda bulunur. *Sana yazık olur oğlum, dikkat et ve kemâlât yolunda kazandıklarımı gizli tut*, der. Ardından kemâl denilen şeyin, marifetullâh olduğunu hatırlatır. Bir dahaki görüşmelerinde bu konuları talim edeceklerini haber verir ve müridiyle vedalaşır.

3.8. Fasl-ı Sâmin

Bu fasıl manzum bir parçayla başlamaktadır. Ğâmizî Ali Baba ilk iki dörtlükte, anâsır-ı erbaa üzerinden insan karakterinin özüne ve hakikati görebilmenin/sezebilmenin zorluğuna dair göndermeler yapar. Bu iki dörtlüğün ardından sekiz adet

beyit verilir. Bu beyitlerde ise, Alevî-Bektaşî yolunun canlarına, daha evvel detaylandırılmış olan ruh-nefs ilişkisi çerçevesinde nasihatler verilir. Ruh ve nefis ilişkisi çerçevesinde bu yolda çiğ iken nasıl pişileceğine dair işaretler gösterilir: "... Ve lâkin rûhun tıfl-ı hâkânîsi nefsin duhter-i pâkîzesine nikâh-ı ma'nevî ile tervîç-i ıarıkat ve nefhat demiyle hâmile-i feyz u ma'rifet oldıkdâ bir Cemâl-i Şems-i hâkîkat mişâl bir şeyh-i ekmel doğar. Ve buna müsemmâ şeyh-i hâkân ve âmir-i selâtîn-i zamân ve fâtih-i iklîm-i tâğ-ı eyvân ve nûr-ı 'aynu'l-'ayn ve sırr-ı kalb-i kulübü'l-beyân ve nûr-ı Şems-i hâverân olurlar" (G. A. H., 153). Bu ilişki biçiminde birbirini yok eden çelişkiler değil; birbirini tamamlayan ve kemâlât yolunda destekleyen zıtlıklar vardır. Yine şürde velayet için, insanın bir hüner olması gerektiği, kerameti ise kendinden menkul değil; eserlerinden bilinmelidir mesajı verilir:

"Türbemiz hârâbdan	Toprakdan kandili
Tûtîsi bülbülü gurâbdan	Şu'le virir semm-i kâtili
İçinde Őuyı serâbdan	Zağğûm ağacı fitili
Ķafesi yemiŐi nebâtdan	Őevğkine bakmağâ insân gerek

***

Nefsim maţba'ında pişiririm aşımı

ĶomuŐım dost yolına baŐımı

Rûhum kıanadı altındadır yapıları

Yedi iklimi açılır ıapuları

Hüner gerek velâyete

EŞer gerek kerâmete

Sultân gerek tahta

Tâli'i Ķakk-ı bahta" (G. A., 153).

Ķâmizî Ali Baba bu manzumelerin ardından, meramını yine sembolik tarzda anlatır. Bir satranç tahtası üzerinde, nefis piyonunu haŐr u fenâ etmek için bir oyun yapar. Vezir, at ve fil taşlarını yani onların potansiyel değerlerini farklı yollarda bekleterek, nefis piyadesini zapt u rapt altına alır. Böylece gönül Őahı, vahdet Kaf'ının otağına kurulur. Kaf dağında Ankâ-yı lâ-mekân olan Allah vardır. Bu ibareleri kendisine yazdıran da O'ndan başkası değildir. Vahdet güneŐiyle yakın teması neticesinde, oradan yansıyan ışığın/nurun gözlerini aldığımı söyleyen Ķâmizî Ali Baba, önce dem-

sâz olduğu bir hazreti/makamı, ardından kendiyile kalışını ve son olarak pîr-i fânîyle olan ruhanî eğitimini aktarır. Son karşılaştığı pîr-i fâninin kendine has hâllerinden dem vurur.

O pîr ki vahşi hayvanlarla, yırtıcı kuşlarla konuşabilmektedir. Deyim yerindeyse kuşdilini okumuş şahsiyetlerdendir: “Temkin ehli sûfiler, cem’de yaşadıkları hâlleri sembollerle ifade ederler. Şehâdet âlemine ait unsurları gerçeküstü bir tabloya dönüştüren bu sözler, misâl âleminde kanat vuran rûhânilere yazılmış birer şifreli mektup gibidir. Maddesine bağımlı olmayan ve lahutî âlemin âdeta ruhânî kuşları konumunda olan bu insanlar, yine kendi âlemlerinde kanat vuran kişilerin anlayacağı bir tür dil geliştirmişlerdir ki, mantıku’t-tayr (kuş dili) diye adlandırılan dil budur. Şathiyyeler, bu sembolik anlatım özelliğinden dolayı, ‘işâret dili’, ‘agrebu’l-garâib’; ‘mânâ dili’ veya ‘kuşdili’ olarak nitelenirler” (Kurnaz ve Tatçı, 2001: 24). Bu dili bilen âdemin hâl-i pür melâlini, Ğâmizî Ali Baba şöyle ifade eder: “Ğazret-i Ğazrîñ Ğâl-i ‘aşşânına mülâkî olub çok vaķit dem-sâz oldum. Öyle bir maĞall-i zulmet ve vahşî Ğayvânât ile memlû-yı sahrâ ve dağ olub Ğâyetle câ-yı ‘azîm olarak kendime bir enîs ve âdem bulamadım. Oradan daĞî ‘avdet ve seyr-i seyâhat birle yoluma Eren Dağî gelüb cevânib-i erba’ası baĞr-ı muĞîĞ olmaķla orada bir pîr-i fânîye bir müddet miĞmân oldum. Ve kendisi dilsiz olub vuĞuş-ı tuyûr-ı Ğayvânât ile dâimâ muşâĞabet ider idi. Biz daĞî işâretle muĞabbet-i kâmile eyledik. Orada daĞî pek çok ferâset ve kâbiliyyetime sebep oldı” (G. A., 154).

Dağ kültü, Alevî-Bektâşî yolunda önemli bir semboldür: “Mesela Menâkib-ı Hacı Bektaş-ı Velî’de devamlı olarak bir Arafat Dağı’ndan bahsedilir. (...) Vilâyetnâme-i Hacım Sultan’da, Hacım’ın daima yüksek tepeler üzerinde ibadet ve riyazatta bulunduğu belirtilir. Seyyid Rüstem Gazi’nin ise, Silistre yakınlarında bir dağın tepesinde ibadet etme itiyadında olduğunu Vilâyetnâme-i Seyyid Ali Sultan’dan öğreniyoruz. Velî Baba Menâkibnâmesi’nde, vefat eden velilerin tepeler üzerine –zirve-i cebel- defnolunduklarını görüyoruz. Mesela on sekiz büyük kadın evliyadan ve Velî Baba’nın yakını olan Gelincik Ana, böyle bir tepe zirvesine gömülmüş ve o tepeye Gelincik adı verilmiştir” (Ocak, 2012: 114-115). Eren Dağı’ndaki pîr-i fâninin himmetiyle, feraset ve kabiliyet noktasında tatmine ulaşan Ğâmizî Ali Baba, sembolik bir dille âdeta kendi dönüşümünü ifade eden bir şiirle fasla devam eder. Şathiye mantığı içerisinde nazmedilen şiir, zıtlıklarla düellonun, karanlıktan aydınlık çıkarmanın, ağudan bal devşirmenin hikâyesini bir şatahatla anlatır⁶ ve ardından meseleyi noktalar: “Ne hâcet ost bizim dost bizim sürelim zevk idelim yâ Hü”(154).

3.9. Fasl-ı Tâsî’

Dokuzuncu fasıl diğer fasılların dem vurduğu ve hassasiyet gösterdiği akıl, ruh, nefis ve bunların islâhı beyanındadır. Nefs ejderhasının haset odunuyla aşk

ocağında yakılması gerektiğini salık veren Gâmizî Ali Baba, elde kalan özün evham eleğinden geçirilerek, ardından istiğfar ve peygamber yolunun ruhuyla tatlandırılıp, kudret eli ve şehadet parmağıyla yoğrularak bir forma ulaşacağını ifade eder. İşte bu form, bu öz Tûr sırrının tecellisiyle mahvolacaktır. Çünkü Allah'a ulaşan O'nda fenâ bulacaktır. Yine bir O kalacaktır. İşte bu sırrı anlamak bu yolu bilmek, deyim yerindeyse fazilet ülkesinin anahtarındır:

“...Ve sürme-i hâkânî ve Dârü-yı Süleymânî olur. Ve iktihâl iden âdem-i hâş olur ve sırr-ı sultânî ve ‘âdil-i Dârâ-yı cihân olur ‘azîzim ve bir de şu ‘âlem-i mişâlde herkes eğer bây eğer gedâ der ki ben müstağnî-i kalb oldum deyu söylerler. ‘Ammâ bütün bütün yalan söylerler. Zîrâ müstağnî-i kalb dînâr ile değildir. Bu dînârın beğâsi yoktur. Ancak dâr-ı velâyet temgâsiyle meskûk-i dînâr olabildiñ ise bâkî sermaye bulduñ. Ve aşıl maşlahat da budur” (G. A., 155). Has bir âdem olmanın yolunu, haki ki bir istiğnâda gören Gâmizî Ali Baba, bu istiğnânın da ancak Allah'ın erlerinin harcı olduğunun altını çizer. Has âdem olmak dileyenler için bir dizi öğütü ve formülü haşiyeden almak mümkündür.

Önce bu has bahçeye insanı sokacak ehlullâhın özelliklerini; Aristo tarafından İskender için yapılmış, rivayete göre bütün âlemi gösteren hatta yalancılara yüzünü göstermeyen bir ayna ve bu aynanın binlerce kat üstünü nuranî bir levha üzerinden anlatır (Pala, 2003: 58). “... Bu hânenin şahibleri ehlu'llâhdır. Ve bu mülk anlara Hakk'dan hidâyetle virilmiştir ve bu kalb diye vaşfeylediğim mâ-i İlahî ve dem-i rûhânî öyle bir özli bir şeydir ki içerüsüne el yapışub bir hilâl uciyla toğunub çekecek olsañ bir âdem boyı iki qadem enlü lîk levha şeklinde olub uzar ve bu levhanıñ pertev-i şu‘â‘ı yanında güneş bî-hûş u bî-fer kalur ve Aristotalis'in âyine-i cihân-nümâsı bunuñ içerüsünde bir zerre dañî olamaz. Bu levhayı bilmiş ve görmüş olsa hiçbir bilinecek ve bilinmemiş bir şey qalmaz idi” (G. A., 154). Ehlullâhın bu hususiyetleri zikredildikten sonra, hakikat yolcusuna özel anlamıyla Alevî-Bektaşî yolunda yürüyen canlara şiir hâlinde bir seyir rotası verilir:

“İde seyri	İde hayrı
Gide gayrı	Göre deyri
Öpe desti	Göre pîri
Ola dostı	Ala dürri
Sırra sırrı	Yaqa bir nâr
Bula şehri	Yana zünnâr

Bula dînâr

Gele hünkâr...” (G. A. H., 155).

3.10. Fasl-ı ‘Âşir

Ğâmizî Ali Baba onuncu fasılda, nefsin makamları, makamların mahiyeti, nihayet bu makamlar doğrultusunda değişen hâletler, duygusal ve zihinsel değişimlerden bahseder. Elbette ki seyr-i sülûk merkezinde bir anlam örgüsü vardır. Basamak basamak makamların merdivenlerini çıkan mürid, öncelikle salt bilgi hâlinin kuru yapısından arınmalıdır. Daha sonra tecrübî olarak/ayne’l-yakînle yükselişini sürdürmeli ve hakka’l-yakîn olarak Allah’ın varlığını içinde hissetmelidir. Mürid olan, talib olan kişi, rehberinin izlerini takip etmeyi bilmelidir. Telkinleri ve işaret edişleri gözden kaçırmamalı ve bu zorlu eğitim neticesinde hakikatin bilgisine ulaşmalıdır.

Daha evvel bahsi geçen yedi makamın dar sokaklarından geçilmeden hakikate ermek pek mümkün değildir. Ayrıca bu iş sırf aklın hizmetine sokulacak bir iş değildir; bu iş ruhun, gönlün iştiyaklı çalışmasıyla halledilebilecek bir iştir. Ğâmizî Ali Baba ilk üç basamağı yani nefsin emmâre, levvâme ve mülhime makamlarından geçişini şöyle ifade eder: “Emmâre-i zulmet rûhuñ eyvânıdır. Ve altı ‘aded per ü bâlîdir ve maķâm-ı râhatîdir. Levvâme-i nezâfet nesîm-i nefha-i irşâd ile ğubâr-ı hâk-i siyeh-i kalb maħv ile beķâ bulması mülhime-i selâmet nûr-ı müsemmâya tedricî ‘ayne’l-yakîn ve hâķķa’l-yakîne irmek...” (G. A., 155).

Seyr-i sülûka giren taliplerin ilk durağı ve sığınağı, karanlık bir tabiatı olan emredici nefistir. Bu nefsi ayaklandırmak, bir nefha ile yukarılara tırmandırmak kolay olmasa da, diğer makamlardaki gayret ve hizmet ona birer kanat olacak ve onu eyvanından yükseklere taşıyacaktır. Bu nefisle beraber levvâme ve mülhime nefsin temizlenmesi, gönül aynasındaki tozların silinip süpürülmesiyle hakikate erileceği müjdelenir. Bu noktadan itibaren, engin gönüllülerin, yücelere gönül verenlerin, gözü ötelelerde olanların makamları, bazı yan açıklamalarla birlikte zikredilmiştir: “Muṭmainne-i ferâset ve âdemoiyyet her ‘ilmin aşlın ve fer’in şemeresin bilmek ve sır eylemek. Râziyye-i şerâfet, maķâm-ı hâzâķat olub her bir fenn-i esrârın zevķine irmek. Marziyye-i ķurb-ı kerâmet ilhâm-ı ilâhiyye ile kâr-ı ğayba rızâ olarak ķudret ü kerâmet eder. Şâfiyye-i velâyet her işin Hâķķ emriyle işleyen zât-ı mükerrendir. Aşl-ı tarîķ-ı müstakîme ef’âl-i maħşûş olan bu yedi maķâmın hızmîtiyle irişilür” (G. A., 155). İnsan kendi varlığını mutlak varlıkta yok ettiğinde, kalbinin safasını, gönlünün huzurunu bulacaktır.

3.11. Faslul-Hâdi ve ‘Aşer

On birinci fasılda kıyametin dış ve iç yüzü beraber zikredilir. Kıyamet alametlerinin zahiri ve batını yönleri birbirine mezcedilerek, keramet sahibi veli kullanın ne kıymette ve ne istidâta oldukları belirtilir. Buradan hareketle müride, sırât-ı müstakîm/doğru yol gösterilir. Tufana yakalanmamak, herc ü merc olmamak için ne yapılması gerektiğinin altı çizilir. Ehlullâh taifesi, işte bu tufanın alâmetlerini gören,

fark eden ve her devrin kendi içindeki çöküşünü/yozlaşmasını okuyabilen insanlardır. Onların rehberliği felakete düçar olmamak için elzemdir. Hele ki tufan, fırtına bir kopmayagörsün, insan ne edeceğini, nereye gideceğini, kimden yardım dileyeceğini bilemez olur, şaşar da kalır. Gâmizî Ali Baba ehlullâhın duruşunu ve tufan vaktinde insanların hâllerini şöyle tasvir eder: “Ehlu’llâhın her biri zamân-ı sa’âdetlerinde sırr-ı kıyâmet ve Mehdî ve Dâbbetü’l-Arz kendilerine vâki’ olmuştur. Bir kerresinde dağî o kıyâmet gözi ve kulağı olsaydı görürdüñ ‘ammâ olmadığına şükreyle ki onlar Dâbbetü’l-Arz’a binüb nefsi kaçmasıyla sürüb pek inceden ince görünmez yollardan fenâ dizginiyle beğâyâ irmişlerdir. Anıñçûn şark ile ğarbdan birer ‘azm tûfan sırr-ı Nüh zühür idüb ânda kendüleri hañt-ı istivâda bulınarak iki elli kabzasıyla karşılayub ber-çarâf iderler. Ve az zamânda ‘ufûnetden çok küçük dişli canavarlar ve boyunsuz şıgırlar ve kulaqları küçük eşekler helâk olurlar. Bu fırtına ve ‘ufûnetden kendin kurtaran câna ‘ışık olsun” (G. A., 155-156).

Kıyametin ürkün ve sarsılmaz hakikati karşısında⁷ dirayet gösterenler⁸ elbette ki inananlar ve salih amel işleyenler olacaktır. Ehlullâh nefsini eğitip onu dizginleyen olduğu için, herkesin korktuğu canavar onun yalnızca bineğini hızlandırdığı kamçıdır. İtaat eden bilek yahut kalp değil; kamçıdır. Bu taife Allah’ın yarattığı bütün coğrafyalarda, doğuda ve batıda mevcuttur ve etrafını nurlandırmaya devam etmektedir. Hayatın hileleri ve oyun kısmında kalanlar ise, adeta bir maymun yahut bir eşek gibi kendi yok oluşu için bilinçsizce çabalamaktadır. Zaten Allah’ın *Selâm* ismi tecelli edince bu fırtınadan korkacak ne vardır? Kemâl sahibi olan Allah’ı hakıyla bilmek yani marifetullâha malik olmak, insanı bütün belalardan emin kılar. Bu emniyet içindeki kişi *ehl-i kemâldir*. Zaten böyle zatların korkacağı bir şey yoktur. Ayet de buna işaret etmektedir: “*Bilesiniz ki, Allah’ın dostlarına korku yoktur; onlar üzülmeyecekler de*” (Kur’ân-ı Kerim, 10/62).

Bir insanda yetenek, fikir, hayâ ve nur kemaldendir; ne var ki bazı insanlar noksan akıllı olduklarından kemâlât yolunu göremezler. Mezkûr yolu idrak edecek akılları, yanlışlarından utanacak yüzleri yoktur. Nefs aygırına binmişlerdir binmesine de, sırttan atlamaları olası değildir. Onların uğraşı kızgın saç levhasına tükürük ile senet yazmak hükmündedir. Özellikle kıyamet, ahiret ve hesap sacayağında bir dâî olarak önümüze çıkan Gâmizî Ali Baba, elbette gerçeğin farkındadır: “...Hâkîkat köprisi ki kıldan ince kılıcdan keskindir. Nice geçebilürler kendi öz ‘akıllarınca bir külâh ile bir kemer ve hırka ve tesbîh ve teberlerine güvenerek ağız paçtırtılarıyla necât bulurum deyü güvendikleri kara dağlara qar yağdığını bilmezler ve kendülerinden mâ-‘adâ âdemi irşâd idüb dünyâ ve âhîret kırtarıcağ vadilerinde ikrâr ve temessük ederler. Mağzâ ki bu ‘ameller ile ‘inda’llâh mağbûl olmayacağı her ne kadar Hâkîk’a ma’lûm ise de Gâmizî dâ‘îniz bunu fark ider” (G. A., 156).

Eğer alçak, berbat bir insan, tarik-ı Muhammediye iktizasınca yol tutacak olsa, akl-ı küll delaletiyle kurtuluşa erer. Hele bir de bu yolu tutan, yolda nasıl gidileceği konusunda malumat ve usûl sahibiyse Allah indinde makbul ve mükerrem olur. Ahmak kişiler bu hakikati yahut bu esrarı göremez. Çünkü onlar bizim *veled-i eneden* doğunca ağzımıza aldığımız ve sinelerden boşalarak tekrar bize dönen gücü ve coşkuyu kavrayamazlar. Ğâmizî Ali Baba bu sırrı kavrayamayana hayıflanır. Zaten ona göre eşyanın bütününde bir esrâr-ı İlâhiyye vardır. Beş on günlük dünya hayatında bu sırları görememek hakikaten üzücü bir hadisedir. Bunları uzun uzadıya anlatmanın bu noktada bir anlamı kalmamıştır diyerek faslı sona erdirir.

3.12. Fasl-ı İsnâ ‘Aşer

On ikinci ve son fasıl bütün bir hakikat arayışını hulâsa eden bir rüya ve o rüyadan uyanış merkezinde işlenmiştir: “Deryâ-yı ğam hâlinde iken nâ-ğâh uyhu galebe edip hâl-i vahdetde bulam bir dağa rast gelüb ânda bir mağara gördim. İki taş direk üzere durur. İçine girdim. Her nevâlesi ânda hâzır gördüm ki öğünmüş unı ve açılmış yufkası ve odunu mevcûd görünce didim ki: ‘Bundan yahşî maħal daha nerede olur?’ Bu eşnâda iken pek ziyâde canavar ve yırtıcı hayvânât etrâf-ı mağarayı alub beklerler. Ânda beni gördüklerinde bize ‘acâib şikâr gelmiş deyû ħazz u ħamle itmek isterler. ‘Ammâ mağaraya âdemden başka ħayvânât cebrî eşeri bulunmadıâından girmeye kudret yokdır” (G. A., 157).

Ğâmizî Ali Baba sembolik bir dille, bu halvet mekânında çok vakitler geçirdiğini, sâlih ibadetler yaptığını, kalabalıktan kaçtığını, ardından ibadet ateşiyle mezarlığın gül bahçesine döndüğünü ifade eder. Bu dönüşüm kara taşın, ak toprağa dönüşü gibidir. Oradaki vahşî hayvanlar bu dönüşüm neticesinde ber-taraf olmuşlardır. Ğâmizî Ali Baba yolunun açıldığını fark edince oradan çıkarak büyük bir sahraya iner. Heybetli bir zenci çobana rast gelir ve Ğâmizî Ali Baba’yı durdurur. Bu heybetli zenci hemen iki rekât namaz kılar. Ardından olağanüstü bir hâl meydana gelir. O heybetli kişi elindeki asasını arslan edip üstüne biner, Ğâmizî Ali Baba’yı alıp pek uzak yerleri temaşa ettirir.

Bu asadan bir deve peyda olur. Bu devenin dokuz ayağı, kırk dişi ve yedi başı vardır. Devenin dört memesinden birlikte, dört saplı altın kabın içine süt sağılır. Ğâmizî Ali Baba bu süttten içince tadının zehir gibi olduğunu fark ettiği anda aklı başından gider. Kendine gelince anlar ki içtiği bu ağulu süt onu gençleştirmiştir. Bir yudum daha alır ve bu sefer süt ona tatlı ve yağlı gelir. Ne var ki yine aklı zail olur. Kendine geldiğinde görür ki heyet-i asliyesine kavuşmuş, öz benliğine ulaşmıştır. *Elhamdülillâh* deyip karar kılar. O, âdeta birinci fasıldaki hâlete geri döner. Ardından doğudan bir bulut gözüktür. Çoban, Ğâmizî Ali Baba’ya içine düştüğü mağaranın bir kilise olduğunu ve kilisenin arkasındaki muazzam deyre/manastıra gitmesini emir buyurur. Ğâmizî Ali Baba oraya gider ve bir nara atar. Naranın sesine, manastırın

içinden azametli, belinde kuşağıyla bir ruhban gelir. Ruhbanla selamlaşır, büyük bir ağacın gölgesinde otururlar, dört çeşit yemeği kemâl-i âfiyetle yerler. O yemeklerden sonsuz faydalar edinirler. Hâl böyleyken aniden bir yağmur başlar: "... Ve bize destur ver diye al şu anahtârı deyriñ içine gir ve ne kadar ota ve mağara var ise onları ziyâret eyle deyu emreyledi. Ben dahî bir anahtâr ile her bir maħalliñ tapularını açdım ve vasfı mümkün olmiyan zî- kıymet seyr u temâşâ itdim. Ve bu anahtârı ağızımda tutarken yutdum. Ve çok kıh eyledim ki çıkarayım. 'Ammâ hâlâ çıkarılmaz buña dahî çok tefekkür ve ta'accübdeyim. Bu hâlde iken gülererek ruhân yanıma geldi. Destinde bir büyük tokmak ve otuz iki 'alâmet ile tokuz kazık ve on iki etek ve on sekiz ip ve altı direk ve dört bacalı bir çadır içinde cümle ni'meti hâzır bulub ânda kaldım. Ve uyanıp kendime bir 'azîm lerze gelüb ba'de ferih u âbâd oldum. el-ħamdüli'llâh. Temmeti'l-fuşûl" (G. A., 158-159).

4. Sonuç

Ĝâmizî Ali Baba, 19. yüzyılın ikinci yarısında Ahıska bölgesinde yaşamış bir Bektaşî şeyhidir. Kendisi mahrum, nasipsiz anlamlarına gelen *hürmen-dâr* sıfatını kullanmıştır. Ĝâmizî Ali Baba, gurbet ellerde otuz üç sene boyunca ilim-hikmet yolunda seyahat ettiğini ve yirmi beş sene içinde sekiz tarikatın şöhretli ve övgüye mazhar olmuş şeyhlerine ikrâr verdiğini ifade etmiştir. Ĝâmizî Ali Baba, hocaları bağlamında Şeyh Ahmed-i Kudsi ve Sennârî nâmındaki iki isimden bahseder. Özellikle Sennârî nâmındaki hocasının gözlerindeki perdeyi kaldırdığını, nazarının önündeki tozu silip süpürdüğünü ve hocasının birçok garip-acayip hâllerine tanık olduğunu ifade etmiştir.

Eser, risale başlığı altında sunulmakla birlikte, tür bakımından mensur şâhiye olarak değerlendirilebilir. Ĝâmizî Ali Baba'nın dili kullanma biçimi, alegorik üslûbu, girift tasvirleri ve sembolik âlem figürleri bu yargıyı destekler niteliktedir. Eser, on iki bölümden oluşmaktadır. On iki imam yolunu takip eden Şeyh Ĝâmizî Ali Baba, bu yolun canlarına tasavvufî meseleler çerçevesinde vaaz ve nasihat vermiştir. Eser, zahir ve batın arasındaki hattı belirginleştirmek adına; sahte-hakikî, nefs-ruh, ehlullâh-kaba sofû, dünya-ahiret, dağ-kuyu, rüya-gerçek, fani-baki karşıtlıklarından yararlanmıştır. Eserin mesajını aktarma biçimine nüfuz eden eski Türk inanışları ve Alevî-Bektaşî yolunun başat sembolleri defalarca kullanılmıştır. Bölümler doğal olarak belli merkezler etrafında şekillenmiştir. Kırklar, nefs-ruh karşılaştırması, maddî varlığın insana külfeti, riyakâr sûfinin durumu, nefsin islâh edilme yöntemi, hakikate doğru giden seyrin durakları ilk altı bölümün merkezleridir. Diğer bölümlerde ise oğlu gibi gördüğü talebesine verdiği nasihatler, şâhiye mantığı içerisinde yazılmış manzum parçalar, bilginin-nefsin tabakaları, kıyametin gerçek yüzü, gerçek erenlerin hâlleri ve nihayet yalnızlaşarak geçirilen ibadet ve taatın insana katacağı güzelliklerden dem vurulur. Ĝâmizî Ali Baba, seyr-i sülûk sürecinde ve ontolojik tecrübesi neti-

cesinde biriktirdiği tecrübeyi, kendini eğitmek isteyen talebesine ve onun nezdinde Alevî-Bektaşî yolunun canlarına ve bu sırta kulak kabartan herkese, bazen vaaz u nahiyyetle bazen de şathiye mantığı içerisinde yazdığı şiirlerle ifade etmiştir.

Sonnotlar

- ¹ Bkz. Mecdî Mehmed Efendi, İstanbul: 1989; Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, İstanbul: 2006; Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, İstanbul: 1972; İpekten v.d., Ankara:1988; İpekten v.d., Ankara: 2002
- ² Bu makalemizin devamı niteliğinde olan Ğâmizî Ali Baba'ya ait Ceride-i Ğavâmiz eseri de tarafımızdan hazırlanmış olup henüz yayımlanmamıştır.
- ³ Biz bu ikinci yazma eserin bir anlamda *mecmuatü'r-resâilin* varlığına 2004 senesinde bitirdiğimiz yüksek lisans tezinde değinmiştik ki mezkûr tezimiz 2010 senesinde kitaplaştırıldı. Bu yazmada birçok eserin varlığının yanı sıra sayfa kenarlarındaki zenginlik de dikkatimizi çekmişti. Biz kendi yüksek lisans tezimize konu edindiğimiz şahsın divânını bahsi geçen sayfa kenarlarında bulmuştuk. Bizim daha önce bulduğumuz divân rik'a bir yazıydı buradaki ise nesih yazı ile yazılmıştı. Nüshalar arasında bazı farklar da mevcuttu. O vakit eser kayıt dışıydı. Aynı eserin daha sonra Mustafa Tatçı tarafından kayıt dışı eser olarak gösterildiğini ancak Ğâmizî Ali Baba'nın eseri üzerindeki çalışmamız sürecinde gördük (Mermer, 2011).
- ⁴ "İsmi olup da cismi olmayan bir büyük kuştur. Simurg, Zümrüdüankâ da derler. Yüzü insan yüzüne benzemiş. Boynu çok uzunmuş, vücudunda otuz kuşun renk ve alameti varmış. ... Edebiyatımızda istiğnâ temsilidir." (Onay, 2000: 90); "... Kuşların padişahı odur. O bize yakındır da biz ondan uzakız. (...) İki âlemde de onun makamına erişmek kimsenin haddi değildir. Feridüddin-i Attar, 2001: 56)".
- ⁵ Ejderhayla mücadelenin eski Türk inanışları ve tasavvufla ilgisi için bkz. (Ocak, 2012: 226-235).
- ⁶ "Şeyhiñ oturdım kucağına

Deprem geldi taşığına

Taşları topladım koydım tavaya

Dibini çevirüb sürdüm havâyâ

Deligine şokdım kalımı

Kimsesi yok göstere hâlini

Şuşam şıkdım çıkarayım yağını

Kaynadub görünce çağını

Bal yapmış sinek kıovanda

Zağğum ağacı bitmiş havanda

Âteş-i 'ışkla karışdı

Meyvesi kemâle erişdi

Zağkumdan çıkardım şekeri

Şağlam ider hasta ciğeri

Bir 'acâyib heyülâ buldım

Kendi kendime hasb-i hâl kıldım (G. A., 154)".

⁷ Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı kıyamet tasvirleri için bkz. "Sûr'a bir tek üfleme üflendiği, Arz ve dağlar yerlerinden kaldırılıp şiddetle birbirine çarpılarak darmadağın olduğu zaman, İşte o gün olacak olur. O gün gök yarılmış, sarkmıştır" (Kur'an-ı Kerim, Hâkka Suresi:69/13-16); "O gün gök erimiş bir maden gibi olur. Dağlar da atılmış renkli yün gibi olur (Me'âric Suresi: 70/8-9); "Sûr'a üfürüldüğü gün Allah'ın diledikleri müstesna göklerde ve yerde bulunanlar hep dehşete kapılır. Hepsi boyunları bükük olarak O'na gelirler." (Neml Suresi: 27/87); "Doğrusu bu azap onlara ansızın gelecek de kendilerini şaşkırtacaktır. Artık ne geri çevrilmesine güçleri yetecek, ne de kendilerine mühlet verilecektir (Enbiya suresi: 21/40)".

⁸ Kur'an-ı Kerim'de Kıyamet günü yüzü ağaranlar hakkında bkz. "O gün inanan erkekleri ve inanan kadınları görürsün ki nurları, önlerinde ve sağlarında koşuyor. (Kendilerine): "Bugün müjdeniz altlarından ırmaklar akan, içlerinde ebedi kalacağınız cennetlerdir." (denilir) İşte büyük kurtuluş budur! O gün münafık erkekler ve münafık kadınlar o iman edenlere şöyle diyeceklerdir: "Bize bakın da sizin nurunuzdan alalım?" Onlara: "Arkanıza dönün de nur arayın!" denilir. Aralarına kapılı bir sur çekilir ki, onun içinde rahmet, dışında da azap vardır. (Hadîd Suresi: 57/12-13)"; "Yüzler var ki, o gün parl parl... Güler, sevinir ('Abese Suresi: 80/38-39)".

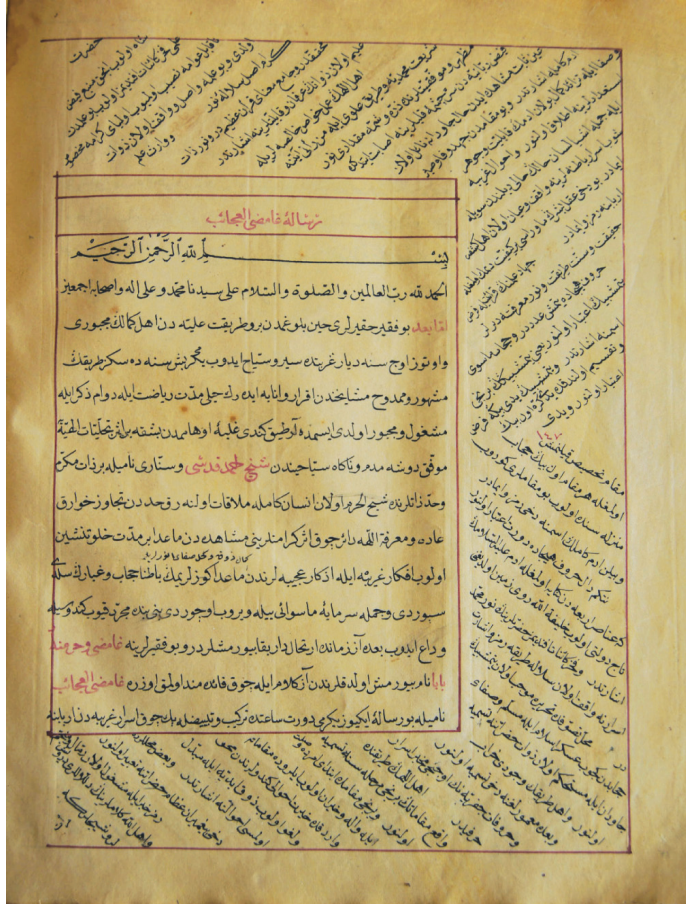
Kaynakça

- ABDÜRREZZÂK KÂŞÂNÎ. (2004). *Letâifu'l-A'lâm fi İşârâtı Ehli'l- İlham*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayınları.
- ARBERRY, A. J. (1990). *Sufism an Account of the Mystics of Islam*. London: Mandalar Unwin Paperbacks.
- BOSTAN, İ. (1988). "Ahıska" mad. İslam Ansiklopedisi. C. I/526-527. İstanbul: T.D.V. Yayınları.
- BURSALI MEHMED TÂHİR EFENDİ. (1972). *Osmanlı Müellifleri 1299-1915*, haz. A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen. İstanbul: Meral Yayınları.
- CEBECİOĞLU, E. (2004). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları.
- DEDEM KORKUDUN KİTABI. (2000). haz. Orhan Şaik Gökyay. İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- DEMİREL, H. (1995). *Türk Destanlarında Güzellik, Destan, Masal ve Din Unsurları*. İstanbul: Ötügen Yayınları.

- FERİDÜDDİN-İ ATTÂR. (2001). *Mantık al-Tayr*. çev. Abdülbaki Gölpınarlı. Ankara: M.E.B. İslam Klasikleri.
- FIĞLALI, E. R. (1996). *Türkiye’de Alevilik Bektâşilik*. Ankara: Selçuk Yayınları.
- ĞÂMİZÎ ALİ BABA. (?). *Gâmizi’l- ‘Acâib-Ceride-i Gavâmiz ve Tercümân-nâme*. Müstensih: ?. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yazmalar Bölümü. No: 1138.
- ĞÂMİZÎ ALİ BABA. (1326/1908). *Gâmizi’l- ‘Acâib, Ceride-i Gavâmiz ve Tercümân-nâme*. Müstensih: ?. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi: Uşşâkî Tekkesi Bölümü. Demirbaş: 00270-003.
- ĞÂMİZÎ ALİ BABA. (?). *Münşeât*, Müstensih: ?. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi: Uşşâkî Tekkesi Bölümü. Demirbaş: 00270-003.
- GÖLPINARLI, A. (2004). *Tasavvuf*. İstanbul: Turan Kitabevi.
- HACI BEKTÂŞ-I VELÎ. (2007). *Makâlât Alevî-Bektâşi Klasikleri*. haz. A. Yılmaz v.d. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- HAKİKÎ, K. (2012). *Âşıkların İbadeti*. çev. Nizar Kara. İstanbul: İnsan Yayınları.
- HARABÎ, A. E. (2003). *Ahmed Edîb Harabî Divânı*. haz. Dursun Gümüsoğlu. İstanbul: Can Yayınları.
- İPEKTEN, Haluk v.d. (1988). *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İPEKTEN, Haluk v.d. (2002). *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ankara: Grafik Yayınları.
- KILIÇ, E. (2012). *Tasavvufa Giriş*. 2. Baskı. İstanbul: Sufi Kitap.
- KORKMAZ, E. (2005). *Alevilik ve Bektâşilik Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- KURNAZ, Cemal ve TATÇI, M. (2001). *Türk Edebiyatı’nda Şathiyeye*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad. (2003). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- MEHMED MECDÎ EFENDİ. (1989). *Şakaik-ı Nu’mâniye ve Zeyilleri Hadâikuş-Şakaik I-V*. Haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- MERMER, Kenan. (2011). *Karabâş-ı Velî Oğlu Şeyh Mustafa Ma’nevî’nin Hayatı ve Divânı*. Bursa: Emin Yayınları.
- MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ. (2005). *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*. haz. Şefik Can. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- OCAK, A. Y. (1984). *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri*. Ankara: Turkuaz Sahaf.
- OCAK, A.Y. (1992). “Bektâşilik”. C.5/373-379. İstanbul: T.D.V. Yayınları.
- OCAK, A. Y. (2012). *Alevî-Bektâşi İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim yayınları.
- ONAY, A. T. (2001). *Eski Türk Edebiyatı’nda Mazmûnlar ve İzahı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- OSMÂN-ZÂDE HÜSEYİN VASSÂF. (2006). *Sefîne-i Evliyâ I-V*. haz. Mehmet Akkuş ve Al-Yılmaz. İstanbul: Akçağ Yayınları.

- PALA, İ. (2003). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: L&M Yayınları.
- ŞEYH GÂMİZÎ. (?). *Gâmizi'l- 'Acâib-Cerîde-i Gavâmiz ve Tercümân-nâme*. Müstensih: İsmail Rüşenî. Millî Ktp. Yazmalar: A. 7590/2. 1216/1801-02.
- TATÇI, M. (2007). "Bektaşî Şeyhi Ali Baba'nın Tercümân-nâmeleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Güz/40.
- ULUDAĞ, S. (2005). *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler –Kaynaklar-doktrin ayin ve erkan- tarikatlar-edebiyat-mimari-ikonografi-modernizm-*. ed. Ahmet Ocak. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ULUDAĞ, S. (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.

Ek 1: Gâmizi'l-'Acâib'in İlk Sayfası (Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Nüshası)

Ek 2: Ğâmizi'l-'Acâib'in Son Sayfası (Marmara Üniv. İlähiyat Fakültesi Nüshası)

